

1937 жылы қазан айында «алашордашыл контрреволюциялық ұйымына қатысты» деген жаламен тұтқындалады да, хабарсыз кетеді.

Кілт сөздер: Алашорда, Алашорданың Батыс бөлімі, геолог, мұнай кенорындары, тергеу ісі, абақты, түрме, қуғын-сүргін, хабарсыз кету

МРНТИ 03.00.20

УГАСШАЯ ДУША МОЯ ВНОВЬ ВОЗРОДИТСЯ... (ЖЕРТВА БЕЗ СЛЕДСТВЕННОГО ДЕЛА)

Нурмаханова Жанат Жанашевна,
Кандидат исторических наук, главный эксперт государственного архива
Мангистауской области, Казахстан, г. Актау,
e-mail: zhanashkyzy@mail.ru

*Автор-корреспондент
e-mail: zhanashkyzy@mail.ru

Аннотация: АТШЫБАЕВ Беркингали Мукашулы — видный деятель Западного отделения Алашорды. Родился в 1897 году в селе Миялы Гурьевского уезда. В окончил русско-казахскую школу и двухклассное Романовское русско-казахское училище в Гурьеве. В 1918 г., окончив открытую в Жымпиты шестимесячную юнкерскую школу по подготовке офицеров, получил чин прапорщика и стал главным интендантом Западного отделения Алашорды. После роспуска правительства Западной Алашорды по приказу главного командующего Туркестанского фронта был задержан как поручитель и отправлен в Москву.

После вернулся в Оренбург, устроился делопроизводителем отдела внутренних дел Казахского революционного комитета. Осенью 1921 г. был назначен чрезвычайным уполномоченным по закупке продовольствия в Туркестане Центральной комиссии по улучшению жизни детей Центрального исполнительного комитета Казахской АССР. В 1926-1928 гг. работал переводчиком в Верховном суде РСФСР.

В 1928 г. поступил на Геологическое отделение нефтяного факультета Московской горной академии. В 1930 г. был отчислен как «чуждый элемент». В октябре 1937 г. был арестован по обвинению в «участии в контрреволюционной организации Алашорда». Дальнейшая судьба его неизвестна.

Реабилитирован постановлением Военной прокуратуры Южно-Уральского военного округа от 6 декабря 1957 года.

Ключевые слова: Алашорда, Алашорданың Батыс бөлімі, геолог, нефтяное месторождение, эрудит, следственные дела, тюрьма, репрессия, без вести пропавший.

IRSTI 03.00.20

**MY FADING SOUL WILL BE REBORN AGAIN...
(VICTIM WITHOUT INVESTIGATION)**

**Nurmakhanova Zhanat Zhanashevna,
Candidate of Historical Sciences, Chief Expert of the State Archives of the
Mangistau Region, Kazakhstan, Aktau c.,
e-mail: zhanashkyzy@mail.ru**

***Corresponding author
e-mail: zhanashkyzy@mail.ru**

Abstract: ATSHIBAEV Berkingali Mukashuly was a prominent figure in the Western Department of Alashorda. He was born in 1897 in the village of Miyaly, Gurevsky district. In 1918, having graduated from the six-month cadet school for training officers opened in Zhympty. After the dissolution of the Western Alashorda government, by order of the commander-in-chief of the Turkestan Front he was detained as a hostage and sent to Moscow.

Afterwards, he returned to Orenburg and got a job as a clerk in the internal affairs department of the Kazakh Revolutionary Committee. In the fall of 1921, he was the procurement of food in Turkestan under the Central Commission for the Improvement of Children's Lives of the Central Executive Committee of the Kazakh ASSR. In 1926-1928, he worked as a translator in the Supreme Court of the RSFSR.

In 1928, he entered the Geological Department of the Oil Faculty of the Moscow Mining Academy. In 1930, he was expelled as an "alien element." In October 1937, he was arrested on charges of "participating in the counterrevolutionary organization Alashorda." His further fate is unknown.

He was rehabilitated by the decree of the Military Prosecutor's Office of the South Ural Military District dated December 6, 1957.

Key words: Alashorda, Alashordanyi Batys Bolimi, geologist, oil field, erudite, investigative files, prison, repression, missing person

Беркінғали Мұқашұлы Атшыбаев (1897-1937). Беркінғали Атшыбаевтың ұсталып кетуінің негізгі үш себебі бар:

- бірінші, отарлаудың жаңа тәртібін енгізген кеңестік жүйе ешқандай ұлттық мемлекеттің дербестігіне төзбес еді, сондықтан Алашорда қызметінде болғандар түгелдей саяси қуғын-сүргінге ұшыруға тиісті болды;

- екінші, уақыт өте келе кеңестен кешірім алып, Ішкі істер органдарына, кеңселерге лауазымды қызметке орналасып алған ақ казактардың азамат соғысы кезіндегі жеңілістерінің есесін қайтаруы (Лениннің тікелей тапсырмасы бойынша ақ казакпен тізе қосқандардың көзі құртылуға жататыны тағы бар);

- үшінші себеп – Беркінғалидың геолог ретіндегі табысты жұмысы мен беделі талайдың ішін жандырды («Біреу өлмей, біреуге күн жоқ»). Бірқатар деректерде ол «үстінен қылмысты іс қозғалғандардың тізімінде жоқ» деп көрсетілген. Этаппен айдалып бара жатып, оның белгіленген нүктеге жетпей өлтірілуі (жоқ болып кетуі) осының дәлелі бола алатын сияқты. Өз басым азаматтың түбіне күншілдіктің қызыл иті жетті дегенге ден қоямын.

ОЛ ТУРАЛЫ ЖҰРТ НЕ ДЕЙДІ? Кешегі ер елден аластатылған, елі ерінің атын атай алмаған заманда Беркінғалидың атын өшірмеген жалғыз адам – оның жары Лидия Георгиевна Софенрейтер деуге болады. Жары Беркінғалиға өле-өлгенше адал болып, ошағының отын өшірмеген, адам төзгісіз қиянаттың не бір түріне шыдап, ері ұсталғанда екі айлығында қалған жалғыз тұяқ, Беркенді азамат қылып өсірген еді ол.

Беркінғалидың атасы Атшыбай – «Аузына арам салмаған, ортадан пара алмаған» шеркеш – жауғашты – батырқожа Қазыбек биден тарайды. Мыңғырған мал айдамағанымен, адал ішіп, ақ сөйлеп, өнер-білімді бойына жинап өскен, жүйрік ұстаған, сән-салтанаты келіскен, елге асқан беделді әулет болған. Миялы беттен келген ағайыннан жұрт: «Атшыбай аулы аман ба? Мұқашторы аман ба?» амандық сұрасады екен.

Беркінғалидың әкесі Мұқаш мұсылманша, орысша сауатты адам екен. Оның Беркінғали, Хасанғали, Әжіғали, Құсайын деген ұлдары болған. Барлығы да оқыған-тоқыған сауатты адамдар еді.

Беркінғали Атшыбаевтың Еліне еркіндік әперем деген азаматтармен бірлесе атқарған ұлы ісі жөргегінде тұншықты. Ол – советтік режим көзін жойған қазақтың оқыған мыңдаған асыл азаматтарымыздың бірі.

Одан кейінгі Қазақ жерінің жерасты байлығын елінің игілігіне айналдырсам деген ниетін де сол режим соңына дейін іске асыртпады.

Ол туралы баспасөзде тым аз жазылады. Оның есімі зерттеп, ашқан жерлерінің мұнайы оңды-солды игеріліп жатқанда да ауызға алынбайды.

Менің әкем Жанаш нағашысы Беркінғалиды соңғы рет 12-13 жасында көріпті. «Ол кезде қазіргі Құлсарының орнында 3-4 киіз үй ғана болған, мұнай барлаушы геологтардың қосы. Столының үсті толған қағаз. Кереуетінде «Крокодил» журналы жатыр екен, содан оқыдым-ау деймін, «Фольклор деген не?» деп сұрадым. «Ол біздің Қыз Жібек, Қозы Көрпеш сияқты жырларымыз ғой. Ертегі, аңыздар... Білесің бе?» – Бұл жырларды білетін едім, басымды изедім.

«Мында кел, – деді сосын нағашым, – мыналар осы жерлердің карталары, – деп картон іспетті үлкен сары қағаздарды көрсетті. Бұл сол кезде геологиялық карта сызылатын балауыз сіңірілген қағаздар екен. – Жер астында көп мұнай бар. Екінші рет дәлелдеп отырмын» деді. Біз отырған киіз үйге бір орыс келіп, екеуі бір шаруалар жайында сөйлесіп кетті. Біз әкелген сәлем-сауқатымызбен нағашыма шай бердік те, аулымызға кеттік».

Бұл 1934-35 жылдар екен. «Нағашымды содан көпке дейін көрмедім, өзі де ауылға келмейтін болып кетті. Сөйтсем, оны НКВД ұстап кетіп, көзін жойған екен... Ел оның түрмеге жетпей, жолшыбай өлтірілгені туралы сан-саққа жүгіртіп әңгіме айтқан» – деген еді әкем

Арада екі-үш жыл өткен соң Ембі алабының (Құлсары да бар) мұнайы игеріле бастады. Соғыс кезінде тар табанды жол салынып, бұл өңірдің мұнайы өңдеусіз тікелей майданға жөнелтіліп жатты. «Мұнайлы Ембі, мұнай бер, Осыны сенен сұрайды ел!» Асқар Тоқмағанбатов өлеңі сол кезде шықты.

Әкем Алматыға жолы түскенде нағашы жеңгесі Беркінғалидың жары Лидияның үйіне барып, сәлем беріп, артында қалған жалғыз тұяқ Беркінмен жүздесіп келетінін айтып отыратын.

Маған 1998 жылы Атырау Ұлттық қауіпсіздік комитетінде Беркінғали Атшыбаевтың осында сақталған ісімен ішінара танысудың сәті түскен. Комитет қызметкері Істің кейбір беттерін ғана таныстырған. Сол жолы Беркінғали Атшыбаев туралы естеліктерді атыраулық ғалым Таумыш Жұмағалиевтан, Атырау университетінің профессоры Құсекен Шәукеновтен, қолсарылық ардагер мұғалім Нәсір көке Нығыметовтен жазып алды.

1997 жыл еді ғой, жолыққан ағалар толық ашылып сөйлей алмаған. Өйткені, жариялылық кезең басталып, қуғын-сүргін құрбандары туралы жазылып жатқанымен, дәл «Алаш» пен «Алашорда» тақырыбы әлі тұқыртулы еді.

Сонымен, Атырау университетінің «Қазақ тілі және әдебиеті» кафедрасының меңгерушісі, филология ғылымдарының докторы, профессор Құсекен Шәукенов былай деген еді: Беркінғалиды көре қалдық. Жинақы жүретін шақ қол кісі болатын. Мәскеудің тау-кен академиясының Мұнай факультетінің 4 курсын аяқтап тұрған жерінен бітіртпей, оқудан шығарып тастады. «Алашордашыл» болғандығы себепті.

Ағасы Әжіғали банк қызметкері болатын. Банктің 70 жылдығында ол кісінің есімі айтылды. «Ақ жайыққа» шықты биыл. Мартыненконың «Алашорда» кітабында да оның есімі аталады.

Азамат соғыс жүріп жатқанда Беркінғали Атшыбаев Алашорданың Колчактағы өкілі болған. Батыс Алашорданы таратуға 1920 жылдың 12 қаңтарында қол қойған бесеудің бірі. 1927-28 жылдары Мәскеуде Жоғарғы сотта аудармашысы, сосын, акционерлік қоғамда аудармашы болып істеді.

Геолог-картограф, «Эмбанефть» бірлестігінде жетекші геолог. Мұнайлы, Байшонас, басқа да қай жерде мұнай барын белгілеп кеткен. Атақтары шыққан мұнайшы Өтебаев, Досмұхамбетовтер ол кезде жас. Беркінғали 1931 жылы шілдеде Адай көтерілісшілері экспедицияның қырық шақты орысын Ұшқанға атуға алып шыққанда, «Босқа шөлге ұрынасыңдар» деп, арашалап алып қалған екен.

Экспедиция бастығы Пермьяковтың Беркінғали Атшыбаевқа берген мінездемесі бар.

Беркінғалиды 1937 жылы 27 қазанда, кешкі 9-да ұстады. Өзі физически мықты адам дейтін, түрмеде көп жәбір көрген сияқты. Көп кешіктірмей желтоқсанда Оралға айдап кеткен. Содан хабарсыз.

Әйелі өзінен 15 жас кіші, екі айлық баламен қалды. Ол бала Сталинградтан жоғары оқу орнын бітірді. 1958-де өзге жұртқа амнистия бермепті, артынан іздеушілер аз болған. Беркінғалиды ақтаған. Оның «Личное делосын» «Эмбанефть» архивінен таптым.

Атшыбаевтың елдегі балалық, жастық шағын білетіндер аз. Бір көрген кісі жерлесі – Таумыш Жұмағалиев» деген Құсекен ағай.

Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, Қазақстанға еңбек сіңірген мұнайшы, ғалым Таумыш аға Жұмағалиев әдебиеттен хабары мол, сауатты адам. Мұнай терминдерін қазақша сөйлеткен жан. Жерлесі Халелдің аудармашылық қабілетіне таңғалып, дәріптеп отырады екен. «Мен аударған әр сөзімді Халелдің тезіне салғандай, өзіме сынап қарап отырамын» дейді. Маңғыстаудан келдім деген соң өзінің соғыс жылдары Қаныш Сәтпаевпен бірге 8-9 ай Маңғыстауда экспедицияда болғанын әңгімелейді. Беркінғали туралы «Атырауға» «Ескерілмей келген екі есім» деген мақала беріпті (1994 жыл, 25 қаңтар).

Таумыш Жұмағалиевтың айтқаны: Беркін Мұқашұлы Атшыбаев та Қызылқоға ауданының перзенті, Миялыда туған (кейін Жангелдин атындағы кеңшар), Қазыбек бидің ұрпағы. Әкесі Мұқаш орысша сауатты кісі екен, өзінің балалары Беркін мен Әжіғалиды 6 жастан орысша оқуға берген. Беркін Қаракөлдегі бір кластық, Гурьевтегі екі кластық, одан соң Орал реалдық училищесін бітірген. Сөйтіп он бір жыл үздіксіз, орысша білім алған. Оқуын одан әрі жалғастырып, Мәскеуде ұзақ жыл оқып, «Мәңгілік студент» атанып, «Известия» газетіне аты да шығулы. Ол Тау-кен академиясын бітірген алғашқы қазақ, тау-кен инженер-геологтарының бірі, «Алашорданың мүшесі» деп бір кезде оқудан шығарылған.

Беркін Мұқашұлы өнерден де хабардар болса керек. Олай дейтініміз – 1926-1929 жылдары «Орынбор-Қызылорда» баспасынан шыққан Затаевичтің «Қазақстан 1000 әні мен күйі» нота кітабында Беркін ағаның Оралдан ән оздырған Мұхиттың екі-үш әнін орындағаны жазылыпты, соның бірі – «Паңкөйлек».

1937 жылы ұсталғанға дейін Ембі мұнай тресінде барлаушы-геолог болып мұнай кендірін ашуға елеулі үлес қосады. Оның 1920-30-шы жылдары мұнай іздестірудегі жасақтаған геологиялық карталары осы күнге дейін мәнін жоймаған, кәдеге асарлық. Ал оның жалғыз ұлы Беркін (әкесімен аттас) Гурьевте орта мектепті бітіріп, Мәскеудегі академик И.М. Губкин атындағы мұнай институтына емтихан тапсырса да, алашордашының «бөлтірігі» делініп, оқуға қабылданбайды. Сондықтан «зиянсыз» бағытқа – Волгоград автомобиль және тас жолдар институтына түсуге мәжбүр болады. Беркін ағаның зайыбы Л.Г. Софенрейтер Гурьев мұнай техникумын бітіріп, ондаған жылдар мұнай саласында еңбек еткен. Тағылған белгілі «кінә», оған қоса ұлты да, «ескеріліп», талай қиындықты басынан өткізіп, отағасысы ақталғасын Алматыға қоныс аударған.

Беркін таза жүретін, паң кісі еді. Жүн шекпен киген талай қазақты көрдік, соның ішінде ақ түйенің жүнінен иіртіп, костюм тоқытып киген Беркінді ғана көрдім. Біз оған еліктейтінбіз.

Ал 1994 жылдың жазында құлсарылық Нәсір Нығыметов көкеміз Беркінғали Атшыбаев есімін Адай көтерілісінің Жылой жеріндегі эпизодтарына қатысты айтқан еді: Тұрғызбаның аумағы. 1931 жылдың шілдесі еді. Колхоз жаңа құрылған. Егін салып жатқанбыз. Көп қашық емес жерде мұнай барлаушы «Разведка» болды, оны Атшыбаев басқарды. Бақыржан, Сағит ағаларым сонда, разведкада жұмыс істейді. Алты қанат киіз үйді соларға беріп қойған болатынбыз.

Кешке бір адам келіп айтып кетті, «адайлар ертең Тұрғызбаны шабады екен, Жырмада садақа жасап жатыр» деп. Үлкендер жағы дүние-мүлікті ұра қазып, көму қамына кірісті, бой жеткен қыздар мен жас келіншектерді тасада ұстау біреулерге тапсырылды. Біз Дәулеталы ағам, әкем, мен, 16 жастамын, Сағит ағама хабар беруге «разведкаға» келдік. Әкем сонда тілмаш болып жүрген Қариев Мұқан Есіркеп баласын, завхозды (аты есімде жоқ, жәлімбет жігіт), бір орыс бухгалтерді ертіп, экспедиция бастығы Атшыбаевқа барды. Ол «Қой бекер, лақап әңгіме болар» деп сенбеген. Біз сонда түнеуге қалдық.

Таң алдында Қызыл отау бастығы Ахмет Жиембаевтың әйелі жүгіріп келді: «Келіп қалды, келіп қалды!» Жүгіріп, сыртқа шықсам, күн шығыс жақтан аттылы, түйелі, құйылып келеді екен. Топ келе бәрін қиратуға кірісті. Тұрған машинаның крылосын, шамдарын сындырды, дүкендегі ұннан басқа азық-түлік жерге шашылды. Кеше сойылған қашардың еті «кәпір сойған» деп құмға былғанды. Сайға тығылған бір орыс өлтірілген. «Кәмөнес бар ма, орыс бар ма» деп айқай салып жүргендерді естідім. Үш орысты атуға алып кетті десті. Атшыбаевтың бойжеткен қызы бар еді, ат арбамен қызы екеуі бір жаққа шұғыл аттанып кетті. Көріп тұрғандар «Атшыбаев қашты» деп гу ете

қалды. Кейін білсек, ол жаңағы көтерілісшілер айдап алып кеткен орыстарды (бірі – Авров) құтқаруға дереу аттанған екен. Қызын жалғыз қалдыра алмаған.

Экспедициядан аспанға тарс етіп оқ атылды, шамасы белгі беретін ракета болуы керек. Түнде Жылойдан шақырылған ба, әріректегі сайдан әскер шықты. Машинамен тағы да әскер жетті. Біраз атыстан соң көтерілісшілерді қоршап алды... Ай, зардабы ауыр болды, несін айтасың...

Тұрғызбаға келсек, тыныш екен, көтерілісшілер мұнда жетіп үлгермеген...

Ауызекі әңгімеде де Б.Атшыбаевтың көтерілісшілерден үш адамды арашалап қалғаны айтылады.

Атшыбаевпен жұмыстас болған Пермьяков оған қатысты тергеу жауабында «қандарыңды шелектеп төгеміз» деп айдап келе жатқан адайлардан Атшыбаевтың арашалап қалғанын айтады. Орыс саны 22 адам болған.

Нәсір көкеміздің «Атшыбаевтың қызы» деп отырғаны экспедицияда өндірістік тағылымнан өтіп жүрген лаборант қыздардың бірі болса керек.

«Беркін Мұқашұлы Атшыбаев туралы мен алғаш рет Мұнай техникумының геологиялық бөлімінде оқып жүрген кезде естідім, – деп жазады Лидия Софенрейтер «Жоқтау» деп аталатын кітапта, – Ол туралы білімді, дегдар, аса мәдениетті адам және білгір геолог деген әңгіме айтылатын. 1933 және 1934 жылдары мен өндірістік тағылымды оның партиясында өттім. Жасыратын да, таңғалатын да ештеңесі жоқ, жасының менен 18 жас үлкендігіне қарамастан мен оған ғашық болдым. Одан білімді, одан көп оқыған, интеллигент адамды кездестірген де емеспін. Ол сол өңірге танымал қазақ отбасынан еді, Қазыбек бидің ұрпағы. Революцияға дейін Оралдағы әскери реал училищені бітірген, кеңес үкіметі орнағаннан кейін Мәскеудің тау-кен академиясында оқыған. Оқуын бітірген соң Гурьевке келді. Каспий ойпатының аумағында Ембінің мұнайлы кеніштерін игерудің кең ауқымды жұмыстары қанат жайып жатты. Көптеген мұнай кеніштері тікелей Беркін Мұқашұлының қатысуымен зерттеліп, ашылды.

Біз 1935 жылы үйлендік. Бір жылдан соң тұңғышымыз дүниеге келді. Отбасы бақыты шексіз, қуанышы сарқылмастай көрінген. Алайда, пенденің дегені бола бере ме? 1937 жылдың шілдесінде қызымыз қайтыс болды, менің аяғым екінші балаға ауыр еді. Беркін мені қызымыздың қайғысынан сергіту үшін Мәскеуге алып кетті, ұлымыз сонда, 18 тамыз күні дүниеге келді. Оған Беркеннің атын қойдық (Беркін Беркінғалиұлы).

Кейін біз баламыз екеуіміз Гурьевке оралдық, Беркін Мұқашевич науқастанып жүргендіктен Москвада қалды. Ол өзіне бір тықырдың таянғанын сезетін, өйткені маңайындағы жақын адамдардың бірқатары ұсталған еді. Гурьевке 24 қазан күні оралды, үш күннен соң ұстап кетті. Ақырғы сөзі: «Менің еш кінәм жоқ. Шыда, мүмкін жыл күтерсің. Ораламын. Бәрінің анық-қанығына жеткен соң – босатар»

Бірақ мен оны осыдан кейін көрген жоқпын...»

Күйеуі Гурьев түрмесінде отырған кезде Лидия жеңгеміз екі рет хат алған. Оның бірінде: «Лидуся, саған да, Бербишка үшін де сенің туғандарыңа ауысқан жөн болатын сияқты. Маған шай, махорка, қағаз және секер беріп жібер. Өздерінді сүйемін. Беркін.» деп жазылған. Желтоқсан айында келген екінші келген қағазда қажетті жылы киімнің тізімі ғана болды, Беркінді сол кезде Гурьев облысы қарайтын Оралға жөнелткелі жатты. Мен жылы киім мен 30 сом ақша ікеліп бердім. Оны алғаны туралы қолхатты тергеуші Иванов деген маған көрсетті.

«Күн артынан күн, ай артынан ай өтіп жатты. Менің хаттарым жауапсыз. 1938 жылдың көктемінде қалада «Атшыбаев тірі емес екен, аштан өліпті, тергеу кезінде тергеуші атып өлтіріпті, ауыр науқастан өліпті» деген түрлі лақап тарап кетті.

XX съезден кейін менің КСРО Бас әскери прокуратурасына, сосын Чкалов қаласындағы (1938-1957 жылдар арасындағы Орынбор қаласының аты. Автор.) Оңтүстік Орал әскери округінің Әскери прокурорына жазған хаттарыма жауап болған жоқ. Оралдың, Алматының, Ақтөбенің архивтерінен Атшыбаевтың ізі шықпады. Тек 1937 жылдың желтоқсанындағы «Контрреволюциялық әрекеті үшін айыпталушы Атшыбаев Б.М. Орал қаласына этаппен жөнелтілді» деген Гурьев түрмесінің журналындағы бір жол жазбадан басқа ештеңе табылмады. Мен жылап барғанда прокурордың айтқаны: «Айыпталуға қатысты құжаттардың бәрінің жойылып кеткеніне қарағанда, шамасы біреулерге із қалдырмау қажет болған сияқты» деді.

Алғашқы өтінішімнен екі жыл өткеннен кейін ғана Оңтүстік Орал әскери округінің Әскери прокуратурасынан Беркін Мұқашұлы Атшыбаевтың ақталғаны туралы анықтама қағаз келді. Алайда, күйеуімнің қалай өлгенін мен ақыры біле алмадым...» дейді өз естелігінде Лидия Софенрейтер («Жоқтау»).

БЕРКІНҒАЛИ АТШЫБАЕВ – АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ

Екі томдық «Алаш қозғалысы» құжаттар мен материалдар жинағында («Алаш», 2005. ISBN 9965-669-52-X) Беркінғали Атшыбаевтың аты тек бір жерде аталады. Ол – Қазақ Революциялық комитетінің 1920 жылдың 5 наурызындағы «Алашорданың Батыс бөлімін тарату (жою) туралы» қаулысы. Аталған қаулы Батыс Алашорда үкіметінің мүшелерімен Кеңестер жағына шығу туралы келіссөз жүргізуге Орал облысына іссапармен барып келген ревком мүшесі Бегімбетов жолдастың баяндамасына байланысты қабылданған.

ТЫҢДАЛДЫ: Алашорда Қазақ ұлттық үкіметінің Батыс бөлімін тарату туралы (Алашорданың аталған үкіметінің мүшелерімен кеңестер жағына шығу туралы) еліссөз жүргізу үшін Орал облысына

іссапарға жіберілген Ревком мүшесі ж. Бегімбетовтің баяндамасына байланысты)

ҚАУЛЫ ЕТЕДІ: Бегімбетовтің баяндамасын тыңдап, құжаттармен таныса келе, Алашорда үкіметінің Батыс бөлімінің жауапты басшыларымен олардың қалыптасқан жағдай мен уақытқа байланысты Кеңес өкіметі жағына өтуі туралы алдын ала келісе отырып, сондай-ақ, Алашорданың Батыс бөлімінің көптеген жауапты басшыларының облыс аумағында Орал казактарымен, басқа да буржуазиялық тәртіпті қорғаушылармен одақтас болғандығын, соған байланысты жарияланған амнистияға қарамастан, олардың қазақ даласында болуы жергілікті жерде кеңестік тәртіп идеясын жүзеге асыруға зиянды әсер етуі мүмкін екенін назарға ала отырып, екінші жағынан, олардың әрекеттерінен зардап шеккен тұрғындар тарапынан бірқатарына қылмыскер ретінде қарап, азаматтық талап қоюшылар болуы мүмкін деген себептермен Ревком қаулы етеді:

1. Қазақ ұлттық Алашорда үкіметінің Батыс бөлімінің жауапты басшыларын Қазақ өлкесінде Кеңес өкіметі нық орнап кеткенше қазақ еңбекшілерінен жырақ ұстау. Келіп отырған жауапты қызметкерлер ішінен Жанша Досмұхамедов, Халел Досмұхамедов, Иса Қашқынбаев, Карим Жәлелов (мәтінде Джамалов) және **Беркінғали Атшыбаев** Москваға немесе басқа орталық губернияларға жіберілсін.

2. Алашордашылардың дүние-мүліктері қай жерде болса да қазыналық болсын, жекеменшік болсын, мүліктерді тиісінше бөлуге құзіреті бар бірден бір өкілетті орган – Ревкомның айырықша пәрмені болғанша есепке алынсын.

3. Алашорда үкіметінің, оған бағынышты органдардың түпкілікті жойылуына байланысты барлық мәселе жуырда өтетін Ревком мәжілісінде қаралсын, газеттерге Алашорда мен Ревком арасында ешқандай келісімнің болмағаны туралы тұрғындарға жария етілсін, ал бұл алашордашылардың өту шарты Ревкомның №.. жауабында көрсетілген, яғни алашордашылардың жеке басына қатысты қолсұғушылық болмайды және бұрынғы саяси әрекеттері үшін жарияланған амнистия өз күшінде қалады.

4. Кеңестермен ниеттес қазақтар мен көшіп келгендердің арасында Батыс алашордалықтардың белсенді мүшелеріне қатысты жеккөрушіліктің барын ескере отырып, оларға Ревком мүшелігі, басқа да жауапты жұмыс беруді тоқтата тұру. (Қазақ өлкесін басқару жөніндегі Ревком қаулыларынан алынған).

Қазақ Революциялық комитетінің бұл қаулысының қабылдануы қарсаңында әртарапты бірнеше келіссөздер жүргізілді. Ұлт көсемі А.Байтұрсынов бастаған зиялылар алаштық азаматтарды аман алып қалу қамында мігірсіз еңбек етті. Әрине, кейбір мәселелерде тиімсіз болса да ымыраға келуге тура келді. Қазревкомның жоғарыдағы қаулысындағы «Қазақ ұлттық Алашорда үкіметінің Батыс бөлімінің жауапты басшыларын Қазақ өлкесінде Кеңес өкіметі нық орнап кеткенше қазақ еңбекшілерінен

жырақ ұстау, мүліктерін қазына есебіне алу» деген пунктер осындай себептерден туындады.

Қарсаңында, дәлірек айтқанда, 1919 жылдың 20 желтоқсанындағы Түркмайданының қолбасшысы М.Фрунзенің Революциялық әскери кеңеске жеделхатында: ... Бесінші. Үкімет мүшелерін және командалық құрамды қырғыз даласынан оқшаулап, Орал қаласына немесе Орынбор қаласына орналастыру. ...(аталған кітап, 373-б.)

М. Фрунзенің 1-Армия басшылығымен 22 желтоқсандағы төтесыммен берілген сөзінде осы бұйрығы қайталанатын. Ол қысқа мерзім ішінде берілуді, барлық қару-жаракты қызыл әскер бөлімдеріне өткізуді талап етеді. Берілген .... «менің нұсқауымның мәні мынадай, қайталаймын, сарбаздарды бақылауда болатындай Орынборға таяу жерде, жақын тылда ұстап, саяси «өңдеуден» өткізіп, одан кейін де әскери сапқа қоспай, жанама жұмыстар беруді ұсыну. Үкімет мүшелері Орынборға келсін, орталарынан бес адамды іріктеп, маған Москваға жіберілсін» деген пәрмен болады.

Міне, осы бұйрық негізінде жоғарыда аталған бес адам (Жанша Досмұхамедов, Халел Досмұхамедов, Иса Қашқынбаев, Карим Жәлелов және Беркінғали Атшыбаев) әуелі Орынборға, Түркістан майданының штабына, сосын Мәскеуге жөнелтіледі. Бұлардың төртеуі 1919 жылдың 26 желтоқсанында Қазревкомға Алашорданың Батыс бөлімінің құрылу тарихы мен саяси мақсаты жөнінде жазылған хатқа қол қойған еді. «...1917 жылдың 5-13 желтоқсаны күні Орынборда бүкілқазақ съезінде құрылған Алашорда үкіметі қазақтардың жоғарғы саяси ұйымы болып келді. Съезд Алашордаға екі үлкен міндет жүктеді:

1. Қазақ өлкесінің дереу және іс жүзінде дербес басқарылуы.

2. Сырттан келе жатқан екі ағымның ушығып тұрған күресі жағдайында қорғансыз және қаруы жоқ қазақ халқын қорғау және ел ішіндегі тыныштықты сақтау... біз, Алашорда өкілдері мынаны жеткізуді қажет деп білеміз, біз уақытша билікке және қазақтың саяси өмірін басқаруға халықтың өз шақыруымен келдік, өкімет билігінің барлық ауыртпалығын көтердік, мүмкіндікке қарай Халық билігін жүзеге асырдық. Бізге сеніп тапсырылған билікті Қазревкомға өткізе отырып, біз Қазақ халқының негізгі ұстанымы – басқарудағы дербестігі бұзылмайды дегенге сүйендік. Қазревком да біз қызмет еткен идеяға, Қазақ өлкесін автономды басқару идеясын жүзеге асыруға жұмыстанады деп есептедік. Біз Мемлекеттік билік бар кезде Қазақ халқының өзін сақтап қалу үшін мемлекеттік аппараты болуы керек деген саяси ойды жақтаушылармыз. Бізде Қазақ өлкесін басқаратын жоғары органға ұмтылу ниеті мүлде жоқ, алайда, ел үшін еңбегімізді бұдан әрі де аяп қалмаймыз». Алашорда өкілдері Ж. Досмұхамедов, Х.Досмұхамедов, И. Қашқынбаев, К. Жәленов.

(«Осы топ Батыс Алашорда өкіметінің іс-харекеттері туралы баяндама-хат дайындап, оны Жанша өз қолымен В.И.Ленинге, И.В.Сталинге және Л.Д.Троцкийге табыстады» деп жазылған баспасөз материалдарының бірінде.) Мұнда Беркінғали Атшыбаевтың қолы жоқ, өйткені ол Алашорда

үкіметінің мүшесі емес еді. Сөйте тұра, 22 жастағы жас жігіттің Қазақ ұлттық үкіметінің осы мүшелерімен бірге неғұрлым ықпалды адам ретінде елден оқшаулануының себебі де жоқ емес еді.

2008 жылы жарық көрген «Алаш» қозғалысы (Алматы, ISBN 9965-32-715-7) кітабында ол туралы: «Атшыбаев Беркінғали – Батыс Алашорданың белгілі қайраткері. Қазақтың тұңғыш мұнай барлаушы геологы. 1905 жылы Гурьев уезі Есбол болысындағы бір сыныптық орыс-қазақ мектебін бітірген. Онан кейін Орал реалдық әскери мектебінде оқыған. 1918 жылы ІҮ Орал облыстық қазақ сиезінің қарарына сай Жымпитыда ашылған Ойыл жігіттерінен офицерлер даярлайтын алты айлық юнкерлік мектепке түседі. Мектеп бітіріп, прапорщик шенін алған соң, Алашорданың Батыс бөлігін басқару бөлімшесінің бас интенданы болып тағайындалады. Алаш әскерін азық-түлік, киім-кешек, оқ-дәрі, құралмен қамтамасыз етуде, Батыс Сібір және ағылшын елдерімен қарым-қатынас жасауда көп еңбек сіңірді. Әсіресе, оның осы керекті заттарға қол жеткізу үшін Қызылқоға, Сағыз уездік земствосы арқылы Сібірдің оңтүстік батыс астықты аймақтарындағы кооперативтер мен жергілікті казактардың Орал, Ілбішін, Қаратөбе базарларында айырбас сауда жасауына жол ашқан тарихи еңбегінің мәні зор болды. Батыс Алашорда тізе бүккен соң, Түркістан майданы басшыларының кепілі ретінде ұсталып, Орынборға жөнелтілген бес адамның бірі деп жазылса;

Сырым Бақтыгерейұлы «Күнбатыс Алашорда. Ойыл уалаяты. Уақытша үкімет» («ЕҚ», 27.08. 2008) деген мақаласында Беркінғалидың 1919 жылдың аяғында Толстов арқылы Уәлаят әскерін ағылшын құрал қарумен жабдықтау, шаруашылық жұмыстарын үйлестіру еңбектерін, Сібірдің астықты аймақтарының өнімдері мен Доссор мұнайының, бекіре балығының басқа азық-түлікпен айырбасын ұйымдастыруы, екі ортаға лау жүргізгенін, ақтар мен қызылдар шайқасында Жанша Досмұхамбетовпен бірге әскери операцияларға араласуын, Ойыл мен Қызылқоға үшін ақырғы шайқастарға қатысқанын жазған. Мақала авторы бұрынғы Комуч халық армиясының Горшков басқарған отрядқа қатысты да дерек берген.

Ел арасында Б.Атшыбаевтың Алаш әскері үшін ат-көлік жинаған әрекеттері айтылатын. Оның Алашорда басшыларымен бірге елден шеттетілуі қызылдардың №1 жауына айналған Колчакпен байланыста болғанынан болса керек. Сібір беттен, Орал казактарынан Атшыбаев дәрігер И.Қашқынбаев, уездік земство басқармасының төрағасы С.Сұбхановпен бірге шаруашылық істерімен қатар қару-жарақпен қамтамасыз етуді де жүзеге асырған.

Батыс Алашорда басшылығы қызылдарға жаны қас, бес қаруы белінде ақ казактың (казак-орыс) қазақ ауылдарына шабуыл жасап, тонап, талқандауынан қауіп етіп, олармен «одақ» болғандай ұстанымда жүрді, олардан қару-жарақ алу мүмкіндіктерін пайдаланды, оларды Алаштан құралған ұлттық құрамаларды әскер ісіне үйретуге тартты, сөйтіп казак-орыс тарапынан болар деген қауіпті барынша сейілттіп отырды. Бұл Түркмайданы

қолбасшысына 1919 жылдың 21 желтоқсанында Армия штабынан дивизия бастығының уақытша міндетін атқарушы Чембровский, I командарм міндетін уақытша атқарушы Каширин, Революциялық әскери кеңес мүшесі Шеншев қол қойған «Құпия. Шұғыл» айдары бар хатта да көрсетіледі (Алаш қозғалысы. «Алаш», 2005. II том, 375-бет) «...руководителям киргизского народа с очевидностью было ясно, что насилие и разорение угрожает справа, ...так как киргизы Западного отделения Алаш-Орды находятся в тисках организованного и вооруженного казачества. Этим объясняется та весьма неприятная на первый взгляд, по существу крайне необходимая двойственность политики Алаш-Орды, которая заключалась, с одной стороны, формальных, бумажного характера соглашений с казаками, а с другой – в оказании им посильного сопротивления. Так, состоя официально в союзе с уральским казачеством, Алаш-Орда систематически уклонялась от участия ее реальных сил в активной борьбе с советскими войсками, в крайних случаях проводя лишь демонстрацию выступления киргизских частей и сейчас же искусно уводя их подразличными предложениями в тыл... Алаш-Орда ... не допустила мобилизации, обещая на бумаге помочь подводами и лошадьми, в действительности под всякими предложениями оттягивала эту помощь, давая в крайнем случае лошадей негодных в строю и подводы ... Такая политика Алаш-Орды приносила действительную, существенную помощь населению, киргизская часть не подвергалась особым бесцеремонным насилиям казаков...

Казак-орыс бұл «қулықты» сезбей қалды деуге болмас, тек қызылдарға қарсы одақта олар жергілікті халықпен ара-қатынасты бұзбауға тырысты. Есесіне «езілген халықтың қамқоршысы» болып келген қызылдардың өздері жергілікті халыққа «бесцеремонное насилиеңіз» көкесін көрсетті.

*Алаш қайраткерлеріне Бүкілресейлік Орталық Атқару комитетінің 1919 ж. 4 сәуірдегі және 1920 ж. 15 сәуірдегі шешімдерімен амнистия жарияланса да, Кеңес үкіметі күшіне мінгеннен кейін, олардың өткенін ешуақытта ұмыта да, кешіре де алған жоқ. Түрлі әдіспен бүркемеленген құдалау ақыры, Алаш зиялыларының көзін түгел жоқ қылуға әкелді.

«Батыс Алашорда» отрядтары казак-орыстың қызылдардан жеңіліс тауып, ыдырап кетуі жақындағанда, ұрымтал сәтті оң пайдаланып, Түркістан майданы мен Қазревкомды хабардар етіп және Қазақ ауылдарын астыртын құлақтандыра отырып, 27 желтоқсан күні таң алдында Орал Армиясының 2-ші Елек корпусына тұтқиылдан шабуыл жасап, тас-талқан етті. «Батыс Қазақстандағы Алаш зиялылары» деген мақаланың деректеріне сүйенсек, (Т.Рысбеков, С.Рысбекова. Ақиқат 1998, №6) Тұтқынға түскендердің ішінде корпус командирі генерал Акутин, полковник Марков, штаб бастығы полковник Шадрин, үш полк командирі, басқа да шенділер, 1500 казак-орыс болды. Үш зеңбірек, үш пулемет, көптеген мылтық пен оқ-дәрі, дүние мүлік

қолға түскен. Осы оқиғалардың бел ортасында біздің кейіпкеріміз Беркінғали да жүрген еді...

Қызылдар екі жеп, биге шықты, Алашорда әскері әперген жеңіс – олардың түпкілікті жеңісі болды. Қазақ жауынгерлерінің арқасында Қызыл Армияның беделі шарықтады.

Ревком қабылдаған қаулылар мен Түркстан майданының қолбасшысы М.Фрунзенің бұйрықтарының бір де бірінде, кейінгі есептерде алаштық әскердің ақтарға ойсырата соққы берген жеңісі, еңбегі айтылмайды. Бұл жеңіс жүрдім-бардым, басқа әскери құрылымдарға теліне айтылады. Қазақтардың саяси ұстанымын, әскери әрекеттер жүргізу шеберлігін елемей, мансұқтау да жымысқы саясаттың бір түрі. Кешірім берілгеніне қарамастан Алаш басшыларын елден кетіруде олардың есімдерін ұмыттыру, рухты басудың және ұлттық тұтасудан сескенудің сесі жатыр.

Сол кезеңнің құжаттарымен таныса отырып, қызылдардың ұлттық үкімет басшыларының беделінен, шағын да болса жергілікті жердің ой-шұңқырын жетік білетін ұлттық әскери құрылымдардан сақтанғандары аңғарылады.

Енді алашордалық әскер, қазақ ауылдары мен болыстарындағы жасақтар түгел қарусыздандырыла бастады. Жұдырықтай жұмылған халықтық күш түптің түбінде жеңіп шығуы мүмкін екенін құлғана саясаткерлер білді. Сондықтан басшы буын елден шеттетіліп, оқшауландырылды.

Беркінғали Атшыбаев 1920 жылдың жазында ықпалды бестіктің алғашқысы болып, Орынборға оралды. Қазревкомның Ішкі істер бөлімінің меңгерушісі Әбдірахман Әйтиевтің ұсынысымен осында іс жүргізуші болып жұмысқа қабылданды. Б.Атшыбаевтың кеңестік жүйедегі еңбек жолы басталды. Ол орысша, немісше сауатты еді.

1998 жылы Атырау облыстық Ұлттық Қауіпсіздік комитетінде Беркінғали Атшыбаевтың қылмыстық ісінің маған қарап шығуға рұқсат етілген парақтардың ішінде оның Алашордаға қатысы жөнінде бірде бір құжат болған жоқ.

1928 жылы толтырылған «Выборное обследование административно-технического персонала КРМ предприятия» деген құжатта Беркінғалидың кеңестік кезеңдегі еңбек жолы былайша көрсетіледі (Құжат оның өз қолымен толтырылған болуы керек):

«ҚАКСР, Гурев округі. «Эмбанефть» тресі, Доссор кәсіпшілігі, Еңбек және экономика бөлімі.

Атшыбаев Берекеш (құжатта осылай көрсетілген. Ж.Нұрмаханова) Мұқашұлы, жасы 31-де. Атқарып отырған лауазымы – Жұмысшы күшін даярлайтын бөлімшенің меңгерушісі. Бұл жұмыста істегеніне жыл толмаған. Қосымша кәсіптік-техникалық курсқа және қалалық кәсіпшілік училищеге сабақ береді. Айлығы – 169 рубль. Партияда жоқ.

Білімі – аяқталмаған жоғары. Москваның Тау-кен академиясының Тау-кен факультеті, Мұнай бөлімі. 4-ші жыл, аяқталмаған. Қазіргі қызметі мамандығына сәйкес емес.

Шетелде іссапарда болмаған. Оқытушы. Жергілікті баспасөзге мақала жазып тұрады.

1920 жылдың 12 маусымынан 1921 жылдың қыркүйегіне дейін Орынборда Қазақәскериревкомының Ішкі істер комиссариатында, сосын Ташкентте, Бұқарада ҚазОАК-нің аштықпен күрес жөніндегі төтенше өкілі, 1922 жылдың қыркүйегінен бастап Орынборда әлеуметтік тәрбиешілер даярлау жөніндегі курстың меңгерушісі; 1924-1928 жылдары Москвада «Сантонин» тресінде, сегіз ай Халықшаруашылығының Жоғарғы Кеңесінде (Высший совет Народного хозяйства – ВСНХ) – іс басқарушысы, екі рет тексеру комиссиясының мүшесі болып сайланған.

Тоғыз ай Ақтөбе облысында АКОСКО-ның «Қазақ өлкелік одағында» бақылаушы, одан кейінгі екі жылда Жоғары соттың жазбаша аудармашысы болып жұмыс істеген.

(Жоғарыда сілтеме жасалған мақалалардағы деректерде өзгешеліктер бар. Ж.Нұрмаханова)

«Мемлекеттік кәсіпшіліктердің әкімшілік және инженер-техникалық персоналын есепке алу карточкасында» бұларға қоса Б.Атшыбаев туралы «Еңбек өтілі – 8 жыл, кадрлар даярлау және кәсіптік-техникалық білім бөлімінің меңгерушісі, неміс тіліндегі техникалық әдебиетті еркін оқиды» деген деректер берілген.

Орал-Ембі алабының мұнайға бай өңір екендігі төңкеріске дейін де белгілі болатын. 1928 жылдың орта шенінде Мәскеудің энергетика ұйымы Ембі мұнайы бойынша үлкен жоспар жасап, 1929 жылдан бастап бұрғылау жұмыстарын жүргізуді белгіленді. Беркінғали Атшыбаевтың геолог ретінде мұнай өндірісіне ауысуы осы кезде басталған деуге болады.

Л.Г.Софенрейтердің 1956 жылы ерін ақтауды сұрап КСРО Әскери Прокурорына жазған өтінішін толық келтірейік: Атшыбаев Беркінғали Мұқашұлы 1897 жылы туылған. 1937 жылы 27 қазанда Гурьевте Ішкі Істер Халық Комиссариатының адамдары ұстап әкетті. 1938 жылдың мамыр айында «Оралға жөнелтілген екен, тірі емес» деп естідім.

Мен 1937 жылы 22 жаста едім, екі айлық сәбимен қалдым. Одан бері 18 жыл өтті, балам әкесін білмей өсті.

Мен оны 1933 жылы геологиялық партияда кездестірдім. Ол геолог-партия бастығы, ал мен тағылымнан өтуші студент болатынмын. Өте адал, елгезек, білімді адам болатын.

Атшыбаевты білетіндерден Горкин Степан Федоровичті (Москва қаласында КСРО Мұнай министрлігінде Жоспарлау-экономика бөлімінде жұмыс істейді), Авров Петр Яковлевичті (Ақтөбе қаласында тұрады, «Актюбенефть» тресінің бас геологы), Пермьяков Илья Георгиевичті (Уфа қаласында тұрады), Новопольцев Гавриил Ивановичті (Гурьев қаласында тұрады, шофер) айта аламын.

Ерім Атшыбаев Беркінғали Мұқашұлын ақтауды сұраймын.

Л.Г.Софенрейтер.

Гурьев, Бұхар беті, Студент переулогі, 4-ші үй, 7-пәтер, 1956 жылдың 6 сәуірі.

Тиісті органдарда Беркінғалидың әйелі Л.Г.Софенрейтердің сауалына байланысты бірқатар адамнан түсінік алынған. Соның бірі Нәренбай Имашевтың жазғаны:

1957 жылдың 10 қазаны. Мемлекеттік Қауіпсіздік комитетінің Гурьев облысы бойынша басқармасының бастығы Әбеневке

«Казахстаннефть» бірлестігінің бас геологы Имашевтан (1957 жылғы 27 қыркүйектегіге қосымша жазып отырмын.

1935-1938 жылдары Атшыбаев ГПК (геологиялық партия) крелиус секторының меңгерушісі болып істеді. 1935-1938 жылдары оның басшылығымен Доссор, Тасқұдық жерлерінде крелиустік бұрғылау жүргізілді, нәтижесінде бұл екі участка де терең бұрғы салуға дайын болды. Кейін Тасқұдықтан өндірістік мұнай алынды. Участок 1942 жылдан бері игерілуде.

1935-1938 жылдары крелиустік бұрғылау Комсомол алаңында жүргізіліп, қолайлы мұнай қабатының бар екендігін анықталды. Ол жерде терең бұрғылау жүргізу нәтижесінде өндірістік мұнай алынды, 1944 жылдан игерілуде. 1935-1936 жылы Құлсарыда крелиустік бұрғылау арқылы терең барлауға мүмкіндік туғызылды, нәтижесінде Ембі мұнай алабындағы ірі мұнай кеніші ашылды. Қазір бірлестік бойынша өндіріліп отырған мұнайдың төрттен бірін осы Құлсары беріп тұр.

1937-38 жылдары крелиустік бұрғылау арқылы Сағыз кенорны дайындалды, 1939 жылы игерілуге берілді. 1936 жылы Төлеген, 1937 жылы Төлес жерлері терең бұрғылау жүргізуге дайындалды.

Б.М.Атшыбаев басшылығымен 1931 жылы картировка жұмысы жүргізілген Мұнайлы 1949 жылы өндірістік игеруге берілді, қазір пайдалану бұрғылау жұмыстары жүргізілуде. Сол 1931 жылы Алтыкөлдегі картировка жұмыстары тікелей Б.Атшыбаевтың басшылығымен жүргізілді. Кенорны қазір өндірістік игерілуге тапсырылды.

Картировка және крелиустік бұрғылау мұнай қабатын айқындап, терең бұрғылау жұмыстарын жүргізуде негізгі кешенді жұмыстар болып табылады, тұзды қабаттары бар Ембі алабында онсыз жер қыртысын зерттеп, терең барлау бұрғылауын жүргізу мүмкін емес.

Б.М.Атшыбаев жоғарыда аталған кенорындарының бәрінің ашылуына ықпал етті.

(Аталған деректер «Казнефтеразведка» тресінің және «Казахстаннефть» бірлестігінің геологиялық қорларынан алынды.

Н.Имашев (қолы).

Б.Атшыбаев туралы жағымды мінездемені Нәрен Орынбайұлы Имашевпен бірге Илья Григорьевич Пермяков, Қалқай Берғалиев берген. И.Г.Пермяков 1922-23 жылдары бүлінген шаруашылықты қалпына келтіріп, «Эмбанефть»тресін басқарған, дарынды геолог, ғылыми кітаптар жазған.

Қ.Берғалиев – ақтөбелік, тресте орынбасар, кейін қалалық кеңес төрағасының орынбасары болып істеген.

Келесі құжатта Б. Атшыбаевтың бұдан кейінгі тағдыры білінеді:

Оңтүстік Орал әскери округінің әскери прокурорының міндетін уақытша орындаушы, әділет полковнигі Николаев бұрыштама қойған қаулы.

Чкалов қаласы, 1957 жылдың 6 желтоқсаны.

Мен, Оңтүстік Орал әскери округінің әскери прокурорының көмекшісі, әділет подполковнигі Сидякин, Қазақ КСР-ының Гурьев облысының тумасы, білімі – аяқталмаған жоғары, партияда жоқ, «Эмбанефть» тресінің геологиялық-барлау конторының геологиялық-картировка секторының бұрынғы меңгерушісі Б.М.Атшыбаевтың қылмыстық ісі құрамын қарай келе ТАПТЫМ:

Б.М.Атшыбаевты «Эмбанефть» тресінің жүйесіндегі кеңеске қарсы бүлікші топтың жетекшісі ретінде 27/Х-1937 Ішкі Істер Халық Комиссариатының Гурьев округтік бөлімі тұтқындады.

Б.М.Атшыбаевтың тұтқындалу фактісін оның әйелі азамат Софенрейтер және мұрағат құжаттары айғақтайды (5-6 және 37 істердегі анықтама)

Гурьев округтік бөлімінің басшысының көмекшісі Ивановтың қаулысына сай, ол 1937 жылдың 19 желтоқсанында Оралға жіберілуі керек еді. Алайда жіберілді ме, жоқ па белгісіз. Істі қарағанда бұл анықталмады.

Софенрейтердің сөзі бойынша Оралда өлді дейді. 1938-1939 жылдары ол солай естіген. Атшыбаевтың өлгенін ҚазССР Министрлер кеңесі жанындағы Мемлекеттік Қауіпсіздік Комитетінің Гурьев облысы бойынша Басқармасының қызметкері Ивушкин де растайды (алайда, Ивушкиннің қандай дәлел келтіргені туралы құжатта айтылмайды. Н.Жанат)

Гурьев және Батыс Қазақстан облыстары атқару комитеттерінің Ішкі істер басқармаларының, сондай-ақ, ҚазССР Мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің Гурьев және Батыс Қазақстан облыстары бойынша басқармаларының, ҚазССР Ішкі істер министрлігі мен Мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің, ССРО Министрлер Кеңесі жанындағы Мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің және басқа да органдардың деректері бойынша Б.М.Атшыбаев айыпталушы ретінде тіркелемеген және қылмыстық ісі жоқ.

Қылмыстық істі қалпына келтірілген кезде анықталғаны: Б.М.Атшыбаевтың «Эмбанефть» тресінің жүйесіндегі кеңеске қарсы бүлікші ұйымға қатысы барын Мальянов, Медетов, Тулин және басқалар жеткізген. Аталған адамдар 1937 жылы жүргізілген тергеуде Атшыбаев қастандық әрекеттерді трестің барлау конторының бас инженері Авровпен, инженер Лыжинмен және бас бухгалтер Семионичевпен бірге жасады деп көрсетіпті. Алайда, аталған адамдардың арызына ден қоюға болмайды.

Авров 1938 жылы жауапқа тартылды, сосын қылмыстық ісі тоқтатылды. Лыжин мен Семионичев 1937 жылы тұтқындалып, Үштіктің шешімімен 10 жылға бас бостандықтарынан айырылды, 1956 жылы ақталды.

Б.М.Атшыбаевқа қатысты қылмыстық іс РСФСР УПК 4-бабы 5-тармағының негізінде тоқтатылсын.

Оңтүстік Орал әскери округінің әскери прокурорының арнайы істер бойынша көмекшісі, әділет подполковнигі Сидякин.

Мұндағы Тулин – тау-кен-мұнай техникумының директоры, Мальянов – геологиялық іздестіру контордың директоры екен.

... Хаттамаға түскен сөздердің бәрі тергелушінің өз аузынан шықты деуге болмайды. Бұл кезде алашордашылардың бәрінің үстінен контрдерек жинастырылып жатқан еді. ...

Сөз соңы: Елге автономия берілгеннен кейін қазақ зиялыларының алдымен қолға алғандары халықтық мұраларды жинақтау ісі болды. Әсіресе, Ахмет Байтұрсыновтың басшылығымен жүргізілген Халық ағарту комиссариатының Ғылым бөлімінің жұмысы өнімді болды. Қазақ зиялыларының білімді, білікті үлкен шоғыры қалыптасып, бірлесе, тізе қоса, бел шешпей жұмыс істеді.

Қазақтың музыка өнерінің бағына келген Александр Затаевич ауыл-аймақты аралай жүріп, құдай бойына дарын дарытқан әр қазақты кездестірген сайын ол игерусіз жатқан жаңа өнер құрлығын ашқанын аңғарды. «Қазақ даласы – музыка Австралиясы» деп баға берді.

А.Затаевичтің осы жолда жолықтырған ұлтжанды адамының бірі – біздің кейіпкеріміз Беркінғали Мұқашұлы Атшыбаев еді. Беркінғали Александр Викторовичке бірнеше ән жаздырған. Ол берген Мұхиттың ән маржаны «Паңкөйлек» («Щегольская песня») алғашқы «1000 әннің» ішінде 910-шы санмен тұр.

...

Кім білер, кімдер келер мейірім қанар,
Рухым сөнген менің қайта жанар.
Еңіреп Мұхит бабам өтіпті-ау деп,
Кейінгі ұрпақтарым есіне алар...

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Нұрмаханова Ж. Алаштың асылы еді Беркінғали //Ана тілі 17.10.2013 Жоқтау. Сборник воспоминаний. (Л.Софенрейтер. Беркинғали) Алматы: Эверо, 1998, 83-б.
2. Екі томдық «Алаш қозғалысы» құжаттар мен материалдар жинағы – Алматы: «Алаш», 2005. ISBN 9965-669-52-Х–Алматы: «Алаш», 2005, 414 б.
3. Батыс Қазақстан облысы. Энциклопедия. – Алматы: «Арыс», 2008. ISBN 9965-32-715
4. Айбын. Энциклопедия. – Алматы:Қазақ энциклопедиясы, 2011.880 б.
5. Алаш қозғалысы. – Алматы, «Алаш», 2008. ISBN 9965-32-715-7

6. Бақтыгерейұлы С. Күнбатыс Алашорда. Ойыл уалаяты. Уақытша үкімет// ЕҚ, 27.08. 2008
7. Рысбеков Т., Рысбекова С. Батыс Қазақстандағы Алаш зиялылары // Алаш, «Ақиқат» журналы, 1998, №6
8. ҚР ПА Атырау облысының Ішкі істер департаментінің қоры, Дело №... Атчибаева Беркиугали
9. Нұрмаханова Ж. Алаш жауынгері Беркінғали Атшыбаев. /«Ұлттық сана және Алаш арыстары» Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары Ақтау, 2013 («Жебе» баспаханасы) ISBN 978-601-80271-1-6

References

1. Nurmakhanova Zh. Alashtyn` asyly edi Berkingali // Ana tili, 17.10.2013
2. Joqtau. Sbornik vospominanii. (L. Sofenreiter. Berkingali) – Almaty: «Evero», 1998, 83-b.
3. Eki tomdyk «Alash qozgalysy» qujattar men materialdar jinagy. –Almaty: «Alash», 2005. ISBN 9965-669-52-X. 414-b.
4. Batys Qazaqstan oblysy. Ensiklopedia. –Almaty: «Arys», 2008. ISBN 9965-32-715
5. Aibyn. Ensiklopedia. – Almaty: Qazaq Ensiklopediasy, 2011. 880 б.
6. Alash qozgalysy –Almaty. «Alash», 2008. ISBN 9965-32-715-7
7. Baqtygereiuly S. Kunbatus Alashorda. Oiyl ualaiaty. Uaqytsha ukimet // Egemen Qazaqstan, 27.08. 2008
8. Rysbekov T., Rysbekova S . Batys Qazaqstandagy Alash zialylary //«Aqiqat» jurnaly, 1998, №6
9. QR PA Atyrau oblysynyn` Ishki ister departamentinin` qorlary. Deio №... Atshybaeva Berkingali
10. Nurmakhanova Zh. Alash jauyngery Berkingali Atshybaev /«Ulttyq sana jane` Alash arystaru». Respublikalyq gylymi-ta`jiribelik konferencia materialdary. Aqtau, 2013 («Jebe» baspahanasy) ISBN 978-601-80271-1-6